

Cenná data o české krajině

Představu o vývoji krajiny lze získat i srovnáním údajů o využití půdy

ZDENĚK BOUDNÝ

V předindustriální době měla krajina výrazný vliv na utváření lidské společnosti. Zakládání sídel se kupříkladu řídilo uspořádáním krajiny a bralo v potaz přítomnost vodních toků. Se zvyšující se technologickou a společenskou vyspělostí se role člověka a krajiny vyměnily a působení člověka na krajinu bylo stále zřetelnější.

PRUDKÝ VÝVOJ SPOLEČNOSTI

Na konci 18. století bylo území tehdejšího rakouského císařství dějištěm řady reforem v organizaci absolutistického státu. Jejich hlavním smyslem byla modernizace těžkopádného ekonomického systému založeného na feudálním zřízení. K nejvýznamnějším opatřením patřil tzv. patent o zrušení nevolnictví, který sice poddanství nezrušil v celé šíři, ale umožnil obyvatelstvu zejména svobodu pohybu, což mělo za následek migraci venkovského obyvatelstva za

lepšími pracovními podmínkami do rozšiřujících se měst.

Během následujících let došlo k enormnímu nárůstu městského obyvatelstva a zároveň i k celkovému nárůstu populace státu. To vedlo k nutnosti zvýšit produkci potravin, a to zejména rozšiřováním ploch orné půdy, například vysušováním méně potřebných rybníků a dalších vodních ploch. Spolu s tím docházelo ke šlechtění zemědělských plodin do stále výnosnějších odrůd. Největšího rozsahu dosáhla orná půda v Česku na konci 19. století a od této doby její výměra neustále klesá.

PŘÍRODA POD TLAKEM

Se vznikem industriální společnosti se (nejen) v Česku tlak na přírodu, resp. krajinu neustále zvyšuje. Rozšiřuje se občanská zástavba i průmyslové areály.

S rostoucí technologickou úrovní sice klesla potřeba dřeva coby paliva, ale jeho náhrada – uhlí – zmíněný tlak ještě vystupňovala. Těžba uhlí představuje v našich končinách co do rozsahu i intenzity zdaleka největší proměnu krajiny v historii.

Období vývoje společnosti a krajiny po druhé světové válce je zejména v pohraničních oblastech charakterizováno odlivem obyvatelstva (českých Němců) a následnou proměnou orné půdy na travní porosty a později i lesy. Další milník představuje kolektivizace zemědělství v 50. a 60. letech minulého století, jež měla za následek spojování malých polí do větších půdních bloků, což mimo jiné umožnilo i větší využívání těžké mechanizace (traktorů, kombajnů atd.). Tyto změny přežily konec socialismu a v české krajině jsou přítomné dodnes.

◀ **Využití krajiny v katastrech Holešice, Třebošice a Souš (zájmové území Mostecko) v období vzniku map stabilního katastru (1842; vlevo) a v současnosti (2019).** *Mapový podklad: Archiválie Ústředního archivu zeměměřičství a katastru, www.cuzk.cz*

Od počátků 90. let 20. století se pak krajina v Česku vyvíjí odlišným směrem. Intenzivní zemědělská výroba je koncentrována do úrodných oblastí podél řeky Labe, na jižní Moravu či do moravských úvalů a plochy opuštěné orné půdy v méně klimaticky vhodných podmínkách jsou postupně zatravňovány a mnohdy slouží například jako pastviny pro chov dobytka (v podhorských a horských oblastech). Dalším důležitým procesem v krajině je také suburbanizace, tedy rozšiřování zejména velkých měst do okolní krajiny vlivem výstavby nových rodinných domů a komerčních hal. S tímto procesem se v české krajině můžeme setkat především v zázemí hlavního města.

KRAJINA V DATECH

Vliv společnosti na krajinu je skutečně dalekosáhlý, a je proto třeba intenzivně zkoumat jejich vzájemnou interakci zejména skrze projevy tohoto vztahu v osídlení, zemědělství a migračních tocích v krajině. Výborným nástrojem je analýza statistických dat z různých zdrojů. V první řadě se jedná o data o využití krajiny pocházející z databáze dlouhodobých změn krajiny Česka (databáze LUCC Czechia), kterou vytvářejí a spravují geografové z PŘF UK. Tato databáze obsahuje údaje o výměře a struktuře zemědělského půdního fondu, tj. o výměře orné půdy, trvalých kultur (sady, vinice, zahrady, chmelnice) a trvalých travních porostech (louky a pastviny), a dále pak o výměře lesních ploch a ostatních ploch (vodní, zastavěné a jiné plochy – silnice, železnice, parkoviště, skládky, lomy atd.).

Data o využití půdy v této struktuře jsou k dispozici za tzv. srovnatelné základní územní jednotky (tedy jednotky s neměnou celkovou rozlohou po celé sledované období), které pokrývají celé Česko. Klíčovými roky jsou 1845 (období průmyslové

revoluce), 1896, 1948 (období po konci II. světové války), 1990 (transformační období), 2000 (období před vstupem do Evropské unie) a rok 2010 (vliv politik EU).

Dalším zdrojem dat jsou údaje poskytované Českým statistickým úřadem. Jedná se o data o obyvatelstvu (počet obyvatel, vyjíždka za prací a do škol), ekonomických ukazatelích (počet zaměstnaných v různých sektorech českého hospodářství) či o počtu ekonomických subjektů (firem, podnikatelů). Pomocí těchto dat tak můžeme analyzovat a popsat vývoj krajiny v širších souvislostech. Můžeme tak zjistit, proč se krajina vyvíjí určitým způsobem, proč se její vývoj v rozdílných částech Česka liší a čím jsou určité krajiny v Česku jedinečné a jak se odlišují od jiných.

MAPY VÝVOJE

Vědeckým výstupem analýzy dat může být třeba přiložený kartogram znázorňující vývoj podílu orné půdy v Česku mezi lety 1845 a 2010. Modré barvy v mapách znázorňují úbytek dané kategorie využití krajiny, červené naopak její nárůst. V případě orné půdy tak můžeme vidět její úbytek zejména v pohraničních oblastech a její koncentraci do úrodných oblastí Polabí, jižní Moravy a moravských úvalů, jak bylo ostatně uvedeno již výše v kapitole. Lesní plochy se naopak koncentrovaly do příhraničních oblastí, kde jsou ve větší míře horší klimatické podmínky pro zemědělství, a orná půda tak v těchto oblastech přenechala svoje plochy zejména lesním porostům. Zastavěné plochy zaznamenaly svůj nejvyšší nárůst především v zázemí jednotlivých krajských měst. ●

AUTOR PŮSOBÍ NA KATEDŘE APLIKOVANÉ GEOINFORMATIKY
A KARTOGRAFIE

◀ **Změna orné půdy v Česku v letech 1845–2010 v p. b. (1845 = 100 %).** *Zdroj: Databáze LUCC Czechia*

